

İsrail'in Filistin'i Ekonomik İşgali: Paris Protokolü'nden Bugüne

Israel's Economic Occupation of Palestine: From the Paris Protocol to the Present

Fatma SARIASLAN* - Amjad ABU ELEZZ**

Mohammed Abdallah ITAIWI***

Öz

Bu çalışma, İsrail-Filistin meselesinin genellikle göz ardı edilen ekonomik boyutunu ele almakta ve özellikle Paris Protokolü çerçevesinde İsrail'in Filistin toprakları üzerindeki ekonomik tahakkümünü incelemektedir. Oslo Süreci ile birlikte devreye alınan Paris Protokolü, Filistin ekonomisinin İsrail'e yapısal bağımlılığını kurumsallaştırmış ve derinleştirmiştir. Makale, İsrail'in uyguladığı gümrük rejimi, işgücü kontrolü, gelirlerin tahsisi ve Ortak Ekonomik Komite gibi araçlar üzerinden Filistin ekonomisine yönelik çok katmanlı baskı mekanizmalarını analiz etmektedir. Ayrıca "kalkınmasızlık" kavramı üzerinden Filistin'in, sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda yapısal olarak çöktürülmesinin bir işgal stratejisi olarak nasıl kullanıldığını göstermektedir. Makalede, Paris Protokolü'nün geçicilikten çıkıp kalıcı bir tahakküm aracına dönüşmesinin, Filistin'in ekonomik bağımsızlığını ve devletleşme sürecini nasıl imkânsız hale getirdiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İsrail, İşgal, Ekonomi, Paris Protokolü

Abstract

This study explores the often-overlooked economic dimension of the Israeli-Palestinian conflict, focusing specifically on Israel's economic domination over the Palestinian territories through the framework of the Paris Protocol. Instituted during the Oslo Process, the Paris Protocol institutionalized and deepened the structural dependency of the Palestinian economy on Israel. The article examines Israel's multi-layered control mechanisms over the Palestinian economy through customs regulations, labor mobility restrictions, revenue management, and the Joint Economic Committee. It also applies the concept of "de-development" to demonstrate how Israel has systematically undermined Palestinian economic infrastructure as a strategic tool of occupation. The conclusion emphasizes that the Paris Protocol, initially intended as a temporary arrangement, has evolved into a permanent mechanism of economic subjugation, thereby rendering Palestinian economic independence and statehood aspirations nearly impossible.

Key Words: Palestine, Israel, Occupation, Economy, Paris Protocol

Makale Geliş Tarihi: 06.08.2024. Makale Kabul Tarihi: 21.09.2025.

Araştırma Makalesi / Künye: SARIASLAN, Fatma, ABU ELEZZ, Amiad, ITAIWI, Mohammed Abdallah. "İsrail'in Filistin'i Ekonomik İşgali: Paris Protokolü'nden Bugüne". Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), 19/37, (Aralık 2025): s. 23-46. <https://doi.org/10.19060/gav.1836502>

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: fatma.sariaslan@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9295-6477

** Dr. Üyesi Üyesi, Arap Amerikan Üniversitesi, Lisansüstü Çalışmalar Fakültesi, Sosyal Bilimler Bölümü, E-posta: Amjad.baneshamsa@aaup.edu , ORCID: 0009-0008-8414-2204

*** Dr., Arap Amerikan Üniversitesi, Araştırmacı, Lisansüstü Çalışmalar Fakültesi, Sosyal Bilimler Bölümü, E-posta: m.itaiwi@student.aaup.edu , ORCID: 0009-0008-7824-225X

Akademik
Bakış

23

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

Giriş

İsrail-Filistin meselesi, dinî temelli siyasi bir sorun olmanın yanı sıra gerek küresel gerekse bölgesel ve yerel bağlamda ciddi ekonomik sonuçları olan bir meseledir. “Filistin”den kasıt Filistin Ulusal Konseyi tarafından 1988’de Cezayir’de ilan edilen “Filistin devleti” olduğunda, bu devletin sınırlarının (İsrail’in 1967 Savaşı’nda işgal ettiği) Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Doğu Kudüs’ten müteşekkil olduğu söylenebilir. Bu topraklardan Batı Şeria 1967 yılından beri İsrail’in işgali altındadır ve İsrail’in yasadışı yerleşimler ve *apartheid* politikalarının somut bir yansıması olan, neredeyse yedi yüz kilometrelik bir ‘Duvar’ ile izole edilmeye çalışılmaktadır. İsrail’in 1967 Savaşı’nda işgal ettiği, İkinci İntifada’dan itibaren ticaretine yoğun kısıtlamalar getirdiği ve ancak 2005’te “çekildiği” Gazze Şeridi ise 2007’den beri İsrail’in ablukası altındadır. Hamas’ın 2006 parlamento seçimlerinden zaferle çıkması ve 2007’de Gazze Şeridi’nde fiili bir hükümet kurmasının ardından İsrail’in 2007’den bu yana uyguladığı abluka ve saldırılar Gazze’deki ekonomiyi çökertmiş, üretim tabanını aşındırmış ve özel sektörü daha da zayıflatmıştı.¹ İsrail’in 2008-9, 2012, 2014, 2021 ve 2023 yıllarındaki saldırıları ile ciddi yıkımlara maruz kalan Gazze’ye yönelik abluka, 7 Ekim 2023 sonrasında çok daha farklı bir boyuta taşınmıştır. 7 Ekim’den bu yana İsrail tarafından Gazze’nin tümüyle kontrol altına alınması süreci, soykırım yapılarak çok kanlı bir biçimde ve adım adım hayata geçirilmektedir. Üstelik bu soykırım,

1 Gazze’de imalat ve tarım sektörlerinin GSYH’ye toplam katkısı 1994’te yüzde 27 iken, 2021’de yüzde 17’ye düşmüştü. Bkz. Dünya Bankası, “Economic Monitoring Report to the Ad Hoc Liaison Committee, s. 5. Gazze’de 2021 itibariyle işsizlik oranı yüzde 45’e, yoksulluk oranı yüzde 60’a ulaşırken, nüfusun yüzde 80’i yabancı yardımlara bağımlı hale gelmiş ve Gazze’deki gençlerin (15-29 yaş arası) yüzde 62’si işsiz kalmıştı. İşsizlik oranı yüzde 75 olan eğitilmiş gençler için durum daha da kötüydü. Bkz. UNCTAD, “Economic costs of the Israeli occupation for the Palestinian people: the Gaza Strip under closure and restrictions”, 13 Ağustos 2020. 7 Ekim sonrasında Filistin’deki durumun çok daha vahim olduğu Dünya Bankası raporlarından açıkça izlenebilmektedir. Gazze ve Batı Şeria’da ticari faaliyetlerin durması, Filistinli işçilerin İsrail’e girişinin engellenmesi ve İsrail’den gelen gümrük gelirlerinin azalması gibi etkenler Filistin ekonomisi açısından tam bir yıkım olmuştur. Dünya Bankası’na göre, 7 Ekim’den bu yana Filistin ekonomisi yaklaşık yarım milyon iş kaybına uğramış; gelir ile kamu harcamaları arasındaki uçurum önemli ölçüde büyümüştür. Artan şiddet ve bunun tedarik zincirleri, üretim kapasitesi ve geçimini sağlayanların işyerlerine ulaşamaması üzerindeki etkileri sonucunda Gazze Şeridi’nde yaklaşık 200 bin kişi işsiz kalırken, işgal altındaki Batı Şeria’da 144 bin kişi artık işsiz kalmıştır. Batı Şeria’dan sınır ötesi yolculuk yapan yaklaşık 148 bin kişi, devam eden katliam nedeniyle İsrail işgücü piyasasına erişimden mahrum bırakılmıştır ve bu durum Filistin topraklarındaki işsizlik oranlarını daha da yükseltmiştir. Öte yandan raporda, Batı Şeria’yı yöneten Filistin Yönetimi’nin mali durumunun da son üç ayda önemli ölçüde kötüleştiği ve “mali çöküş riskini önemli ölçüde artırdığı” da belirtilmektedir. Yönetime ödenen gümrük geliri transferlerindeki ve ekonomik faaliyetlerdeki büyük düşüş nedeniyle gelir akışlarının büyük ölçüde kurduğunu dikkat çeken raporda, Filistin’de temel kamu harcamalarını finanse etmek için gereken miktar ile gelen gelir arasındaki uçurumun hızla büyümesi nedeniyle ‘mali kriz’ yaşandığı belirtilmekte ve Filistin ekonomisinin 2024 yılında yüzde 6,5 ile 9,4 arasında daralması öngörülmektedir. Bkz. Dünya Bankası, “Impacts of The Conflict in The Middle East on the Palestinian Economy”, Mayıs 2024.

Gazze

Akademik
Bakış

24

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

Batılı hükümetlerin İsrail'in saldırganlığına açıkça izin vererek ve hatta gerek söylem gerekse askerî kapasite düzeyinde İsrail'e destek vererek yürütülmekte ve tüm insanî değerler dünyanın gözü önünde yıpratılarak gerçekleştirilmektedir. İsrail 1967'de işgal ettiği Doğu Kudüs'ü ise 1980 yılına gelindiğinde ilhak etmiş ve Kudüs'ün tamamını başkenti ilân etmiştir. Filistinliler açısından ticaret, ulaşım, turizm ve kültürel anlamda nabzın attığı asıl topraklar olan Doğu Kudüs, zaman içerisinde Gazze Şeridi ve Batı Şeria ekonomilerinden kademeli olarak ayrılmış ve İsrail ekonomisine kısmi ve çarpık bir şekilde entegre edilmiştir. Duvarın inşası yoluyla uygulanan ilhak, izolasyon ve dışsallaştırma gibi birtakım kasıtlı politikalar sonucu Filistin ekonomisi marjinalleştirilmiş, dolayısıyla istihdam, ticaret ve finans için giderek İsrail pazarlarına bağımlı hale gelmiştir.² Ekonomik göstergeler Filistinlilerin giderek yoksullaştığını da açıkça ortaya koymaktadır.³

Sadece bölgesel bir sorun olmanın ötesindeki İsrail-Filistin meselesinin 1973 Savaşı sürecinde gündeme gelen Petrol Kiriz ya da Petrol Devrimi gibi küresel ekonomi politik bağlamında ciddi sonuçları bilinmektedir; ancak bu çalışma daha ziyade Filistinlilerin ekonomik durumlarına ilişkin sonuçlarına odaklanmaktadır. Bu çerçevede makale, bütün çıplaklığı ve somut yıkıcı sonuçları⁴ ile kronik hâle gelmiş olan İsrail-Filistin meselesinin, Filistinlilerin kademeli olarak mülksüzleştirilmesine ve yoksullaştırılmasına neden olan ekonomi-politik boyutunu ele almayı amaçlamaktadır. Esasında Filistin halkı için ekonomik bağımlılık ve dezavantajlı durumun İsrail'in 1967 işgalinden çok önce başladığı, işgalle birlikte bu durumun daha da kesif bir hâl aldığı söylenebilir. Ancak Soğuk Savaş'ın ardından ABD liderliğinde 1991'de Madrid Konferansı ile gündeme getirilen Ortadoğu Barış Süreci ile birlikte imzalanan anlaşmalar dizisi ile 'ekonomik işgal' daha da belirgin bir hâl almıştır: Eylül 1993'te imzalanan İlkeler Deklarasyonu (Oslo I) ve ardından Nisan 1994'te imzalanan ve taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin temelini tesis eden Paris

- 2 Doğu Kudüs'ün Filistin GSYİH'sine toplam katkısı 1990'ların sonlarında yüzde 15'ken, 2010'dan sonra yüzde 8'in altına düşmüştür. Doğu Kudüs'teki Filistinlilerin yoksulluk oranı da istikrarlı bir şekilde artarak şehrin Arap nüfusunun yüzde 77'sinin üzerine çıkmıştır. Bkz. Mahmoud Jafari ve Samir Abdullah, "East Jerusalem's Economic Cluster Report", *Palestine Economic Policy Research Institute, State of Palestine and Palestine Liberation Organization*, 2019.
- 3 Kişi başına düşen GSYİH 2022'ye göre yüzde 12 düşüşle 2023'te 3.360 dolarda kalmıştır. Sadece Gazze için yüzde 28'lik bir düşüş kaydedilmiş olup, Gazze'nin kişi başına düşen gerçek gelirinin şimdiye kadar kaydedilen en düşük seviyede olduğuna işaret edilmektedir. Bkz. Faared Rahman, "Nearly half a million jobs lost in Palestine as financing gap nears \$1.2bn", *The National*, 24 Mayıs 2024.
- 4 1967-2017 yıllarını içeren elli yıllık dönemde ulaşılan rakamlar çarpıcıdır: İşgal altındaki Filistin topraklarında yaşayan 600 binden fazla Yahudi İsrailli yerleşimci, İsrail'in 1967'den bu yana Filistinlilerden gasp ettiği 100 bin hektardan fazla toprak, 50 yılda İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında yıktığı 50 bin ev ve bina, günlük hareket kısıtlamalarıyla karşı karşıya olan yaklaşık 5 milyon Filistinli. Bkz. Uluslararası Af Örgütü, "Israel's Occupation: 50 Years of Dispossession", 7 Haziran 2017.

Gaz

Akademik
Bakış

25

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

Protokolü, Mayıs 1994'te yapılan Gazze-Eriha Anlaşması (Kahire Anlaşması) ve Eylül 1995'teki Oslo II. Bu anlaşmalardan Paris Protokolü Filistinlilere verilecek bazı yeni ekonomik yetkileri ve uygulanagelen birtakım sınırlamaların kaldırılmasını öngörmekle birlikte, esasında Filistin ekonomisinin en kritik hususları üzerinde karar merci rolünü büyük ölçüde İsrail'e bırakmıştır. Böylelikle Filistin ekonomisinin İsrail'e bağılılığı ve İsrail'in Filistin ekonomisi üzerindeki denetim yetkisi bu anlaşma ile ilk defa resmi olarak meşru kılınmıştır. Bu çalışmada, hâlâ yürürlükte olan Paris Protokolü'nün İsrail'in işgal edilen Filistin toprakları üzerindeki tahakkümü ve kontrol mekanizmaları, mal ticareti, işgücü hareketliliği, gümrük gelirleri, ortak ekonomik komite gibi parametreler üzerinden incelenmektedir.

Esasında İsrail'in Filistin topraklarını işgalinin ekonomik boyutunu ele alan çalışmalar, İsrail'in Filistin toprakları üzerindeki kontrolünü salt maddi çıkarlar için elinde tutmadığı konusunda ortak görüştedir. Ayrıca bu çalışmalar işgalin ekonomik sonuçlarının Filistin halkı üzerindeki çok boyutlu etkilerinin önemine dikkat çekmekte ve kalıcı bir barış için Filistinliler üzerindeki ekonomik tahakkümün sonlandırılmasının ve Filistin'in kendi ekonomik kapasitesini artıracak politikaların desteklenmesinin önemine vurgu yapmaktadır.⁵ İsrail'in 1967'den bu yana Filistin topraklarındaki işgalini analiz eden daha kapsamlı çalışmalar da, İsrail'in işgalini yalnızca askerî bir hâkimiyet olarak değil, aynı zamanda ekonomik bir kontrol ve bağımlılık sistemi olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmalarda ekonomik araçlar, Filistin toplumunu yönetmenin ve baskı altında tutmanın temel unsurlarından biri olarak sunulmaktadır.⁶ Bu makale bu genel perspektifi büyük ölçüde desteklemekle birlikte; işgalin başından beri İsrail'in ekonomik tahakkümünün fiilen tesis edildiği ancak Oslo süreci sonrasında bu fiili tahakkümün kurumsallaştırıldığına vurgu yapmaktadır. Ayrıca Oslo sürecinde geçici bir anlayışla, beş yıllık bir süre için tesis edilen Paris Protokolü'nün günümüze dek uygulandığına ve bu anlaşma uyarınca sürdürülen uygulamaların ekonomik işgalin sürekliliğini sağladığına ve İsrail açısından bu durumun devamının bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasının önünde "işlevsel bir engel" olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir.

Gazze

- 5 Sara Roy, *The Gaza Strip: The Political Economy of De-development*, Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 1995; Sara Roy, "De-development Revisited: Palestinian Economy and Society Since Oslo", *Journal of Palestine Studies*, 28 (3), 1999, ss. 64- 82; Shir Hever, *The Political Economy of Israel's Occupation: Repression Beyond Exploitation*, London: Pluto Press, 2010; Fadle M. Naqib, "Economic aspects of the Palestinian-Israeli conflict: the collapse of the Oslo Accord", *Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association*, 15 (4), 2003, ss. 499-512; Rafael Reuveny, "The Political Economy of Israeli-Palestinian Interdependence", *Policy Studies Journal*, 27 (4), 1999, ss. 643-664.
- 6 Neve Gordon, *Israel's Occupation*, Berkeley: University of California Press, 2008; Neve Gordon, "From Colonization to Separation: exploring the structure of Israel's occupation", *Third World Quarterly*, 29 (1), 2007, ss. 25-44.

İsrail'in Filistin Topraklarındaki Ekonomik İşgaline Giden Yol: Oslo Süreci

İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında uygulamaya koyduğu ekonomi politikalarını 1948'den itibaren incelemek mümkündür. Ancak bu çalışmada 1988'de Filistin Devleti'nin ilanıyla birlikte kabul edilen 1967 sınırları baz alınacağı için söz konusu ekonomik politikaları iki aşamada incelenecektir. Bu bağlamda ilk aşama 1967 ile Oslo I'in imzalandığı 1993 yılları arasını; ikinci aşama ise İsrail'in Oslo I ile başlayan anlaşmalar silsilesinden⁷ sonra siyasi ve güvenlik gerçekleri nedeniyle politikalarını farklı şekilde uygulamaya devam ettiği dönemi kapsayacaktır. 1967'den 1993'e kadar İsrail hükümeti, özellikle de 1981'den sonra Batı Şeria (Doğu Kudüs hariç) ve Gazze'deki sivil idaresi aracılığıyla işgal altındaki Filistin topraklarındaki özel ve kamu yatırımlarını kısıtlayan ve ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğini azaltan bir dizi politika ve uygulamayı hayata geçirmiştir. Filistin topraklarındaki ekonomik faaliyetlerin tüm yönlerini kapsayan ve yüzlerce askeri emirle uygulanan bu politikalar, İsrail'in Filistin'den gelebilecek potansiyel ekonomik rekabetten korunmasına, işgal altındaki Filistin topraklarını İsrail ürünlerine açmaya ve İsrail ekonomisinde Filistinli emeğini sömürmeye hizmet etmiştir. Bu dönemde İsrail'in temel yaklaşımı, yerel veya İsrail pazarlarında İsrailli üreticilerle rekabet potansiyeli oluşturabilecek üretim faaliyetlerinin kısıtlanması yönünde olmuştur. Örneğin İsrail El Halil'de çimento fabrikası kurulmasına izin vermemiş, bazı meyve ve sebzelerin (kavun) üretimini yasaklamış bazılarınısa (salatalık ve domates gibi) üretimine sınırlama getirmiştir. Bu durum, doğal olarak Filistin'in İsrail'e olan bağımlılığının artmasına yol açmıştır.⁸ Oslo sonrası için ise Sara Roy'un ortaya koyduğu "kalkınmasızlık" (*de-development*) kavramsallaştırması oldukça işlevseldir.⁹ 1993'ten itibaren İsrail ve Filistin Yönetimi (FY) arasında müzakere edilen geçiş anlaşmalarında mutabık kalınması, işgal altındaki Filistin toprakları için daha parlak bir ekonomik geleceğe yönelik beklentileri yükseltmişti.¹⁰ Nitekim

- 7 Oslo I Anlaşması, resmi adıyla "Geçici Öz-Yönetim Düzenlemelerine Dair İlkeler Deklarasyonu" 13 Eylül 1993'te imzalanmıştır. Bunu 29 Nisan 1994'te imzalanan Paris Protokolü izlemiştir. 4 Mayıs 1994'te imzalanan Gazze-Eriha Anlaşması (Kahire Anlaşması) ile de İsrail bu iki bölgeden çekilmiş ve idareyi Filistinlilere devretmiştir. Daha sonra da 28 Eylül 1995'te Oslo II (Batı Şeria ile Gazze Şeridi'yle ilgili İsrail-Filistin Ara Dönem Anlaşması) imzalanmıştır.
- 8 Bakir Abu Kishk, "Industrial Development and Policies in the West Bank and Gaza", *The Palestinian Economy: Studies in Development Under Prolonged Occupation*, (ed.) George T. Abed, Routledge, Londra ve New York, s. 198. Majed El-Farra, Malcolm Macmillen, "External constraints on manufacturing development in Israeli-occupied Gaza" *Middle Eastern Studies*, 36 (1), 2000, ss. 153-170.
- 9 Roy, *The Gaza Strip: The Political Economy of De-development*; ve Roy, "De-development Revisited: Palestinian Economy and Society Since Oslo".
- 10 Jalal TS Selmi ve Mehmet Rakipoğlu, "İsrail-Filistin Çatışması, Karşılıklı Ekonomik Bağımlılık ve Barış Tesisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12 (5), ss. 2708-2724;

Gaz

Akademik
Bakış

27

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

Oslo döneminin başında Filistin'in ekonomik kalkınmasının barış sürecinin gerekli bir parçası olduğu, dolayısıyla bu kalkınmanın beraberinde barışı da getireceği düşünülüyordu.¹¹ Ancak bu yeni durumun, beklenin aksi yönünde birtakım siyasi ve ekonomik sonuçları olmuştur.¹² Oslo süreci Edward Said'in ifadesiyle, "Filistinlileri, kuşatma altındaki birbirinden kopuk alanlara hapsetmek, bu alanları bölgenin bütünlüğünü ortadan kaldıran Yahudi yerleşimleriyle ve yollarla çevirmek üzere tasarlanmıştı"¹³ ve sonuç tam da tasarlandığı şekilde olmuştur. Oslo Anlaşmasından bu yana geçen yıllar Filistin'in ekonomik hayatında belirgin bir kötüleşmeye ve hızlanan bir kalkınmasızlık sürecine tanıklık etmiştir. Roy'un Filistin örneğinde geliştirdiği 'kalkınmasızlık', "az gelişmişlik" (*under-development*) ile karşılaştırıldığında Filistin'deki ekonomik durum daha iyi anlaşılabilir. Roy, her iki kavramın da daha güçlü (baskın) bir ekonomi ile daha zayıf (ikincil) bir ekonomi arasındaki yapısal ilişkiyi tanımlamakta olduğunu ifade etmekte; ancak az gelişmişlikte zayıf olan ekonomide yapısal değişim ve reforma izin verilirken (ancak bu değişim elbette baskın ekonominin ihtiyaçlarına yöneliktir), kalkınmasızlıkta ise baskın ekonominin ikincil yani zayıf olan ekonomideki kalkınma sürecini çarpıttığı hatta bu ekonomiyi tamamen zayıflattığını belirtmektedir. Buradan hareketle Roy, Oslo I veya İlkeler Deklarasyonu maddeleri uyarınca İsrail'in, askeri yönetimiyle ve Filistin'in ekonomik faaliyetleri üzerindeki birtakım sınırlamalarla geçiş evresi süresince baskısını devam ettirdiğine, böylece Batı Şeria ve Gazze'deki varlığını bu bölgelerin tüm gücünü ve imtiyazlarını elinden alan işgal rejiminin otoritesiyle sürdürdüğüne dikkat çekmektedir.¹⁴ Roy, İsrail'in Filistin'in kalkınması için en önemli iki koşulu kasıtlı olarak baltaladığına vurgu yapmaktadır: Sermaye birikimine olanak tanıyacak üretken kapasitenin genişletilmesi ve Filistin ekonomisi ile diğer ekonomiler arasında sürdürülebilir siyasi ve ekonomik ilişkilerin kurulması. Kalkınmasızlık sürecinin temel özellikleri, Oslo öncesinde de mevcut olmakla birlikte Oslo sonrası dönemin yıkıcı ekonomik etkileriyle daha da artmıştır. Oslo süreci sonrası yıllar boyunca işgal altındaki Filistin topraklarında izlenen kalkınma yaklaşımının 'Filistin ekonomisinin canlandırılması ve geliştirilmesi' yönündeki beklentiyi yerine getirmedeki başarısızlığı ortadadır. Nitekim söz konusu kalkınmasızlık sürecinin sonuçları arasında, en başta Batı Şeria ve Gazze'nin fiziksel olarak birbirinden ayrılmasıyla görülen tecrit; Filistin

Görüş

Akademik
Bakış

28

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

- 11 Arie Arnon ve Avia Spivak, "Economic Aspects of the Oslo Process", *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture*, 5 (3), 1998; Tahsin Yamak, "Filistin/İsrail Meselesinde Açmazlardan Çıkış İçin Bir Yol: Ekonomi Politik Perspektif", *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 7, Haziran 2020, ss. 25-48.
- 12 Edward W. Said, Oslo Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra kaleme aldığı yazısında Antlaşmayı "Filistinlilerin Versay'ı" olarak nitelendirmiştir. Bkz. Edward W. Said, "The Morning After", *London Review of Books*, 15 (20), 21 Ekim 1993.
- 13 Edward W. Said, "The End of Oslo", *The Nation*, 30 Ekim 2000.
- 14 Sara Roy, "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu", Roana Carey (der.), *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek*, İstanbul: Everest, 2002, s.147.

ve İsrail toplumları arasındaki ekonomik ilişkilerin zayıflaması ve Filistin işgücü piyasasında artan bölünmeler yer almaktadır.¹⁵

Oslo I, Haziran 1967'den itibaren çıkarılan tüm İsrail askeri emirlerinin devam etmesine izin verirken, 1995'te imzalanan Oslo II Anlaşmaları¹⁶ Batı Şeria topraklarını üç idari bölgeye ayırarak sahadaki durumu daha da karmaşık hale getirmiştir: A, B ve C (sırasıyla Batı Şeria'nın yaklaşık yüzde 18'i, yüzde 22'si ve yüzde 60'ı). A Bölgesi'nin sınırları Filistinli nüfusun yaşadığı bazı önemli merkezleri içerecek şekilde çizilmişti ve FY'nin A bölgesinde hem idari yetkileri hem de iç güvenlik sorumlulukları söz konusuydu. B bölgesinde ise FY'nin sadece idari yetkileri bulunacaktı.¹⁷ Oslo II ile Batı Şeria'nın en büyük ve en zengin kaynaklara sahip bölgesi olan C bölgesi ise tamamen, yani hem idari hem de güvenlik yetkileri bağlamında İsrail askeri kontrolü altında kalmıştı. Böylelikle İsrail B Bölgesinde de güvenlik denetiminden sorumlu olması hasebiyle, esasında Batı Şeria'nın neredeyse yüzde 82'lik kısmını denetleme olanağı elde ediyordu. Bugün Batı Şeria'daki Filistinliler, FY'nin tam veya kısmî denetimi altında bulunan ve Batı Şeria'nın "İsviçre peyniri"¹⁸ metaforu ile nitelendirilmesini haklı çıkaran adacıklarda yaşamını devam ettirmek zorundadır. Oslo II Anlaşmaları uyarınca İsrail askeri kontrolünü koruyacak; ancak 1999 yılına kadar C Bölgesi üzerindeki sivil otoritesini aşamalı olarak FY'ne devredecekti. İsrail, 2000 yılında İkinci İntifada'nın patlak vermesinden önce Mısır'da, Şarm el-Seyh'te imzalanan anlaşmalar uyarınca 1999 ve 2000 yıllarında B Bölgesi'nin küçük bir kısmını A Bölgesi'ne, C Bölgesi'ni de B Bölgesi'ne devretmiş, ancak C Bölgesi üzerindeki mutlak otoritesini sürdürmeye devam etmiştir. Dolayısıyla İsrail'in Batı Şeria topraklarını *de jure* ilhak tehdidi azalırken *de facto* ilhaki hızlı ve endişe verici bir şekilde arttırmıştır. İsrail, hâlihazırda C bölgesinde yaşayan Filistinlilere yapı izni vermemekte; dahası Filistinlilerin mülkiyet haklarını ortadan kaldırmaya dönük politikalar izlemektedir. Bu politikaların en somut olanı, işgalci yerleşimcilerin kurduğu Regavim gibi çeşitli sivil toplum örgütlerinin de desteği ile Filistinlilerin mevcut konut ve diğer taşınmazlarının yıkılmasıdır. İsrail'in bu yöndeki politikaları C bölgesine ilişkin temel stratejisi hakkında bir fikir vermektedir. İsrail C bölgesindeki Filistinli

15 UNESCWA, "Countering economic dependence and de-development in the occupied Palestinian territory", Ekim 2022.

16 Anlaşmanın tam metni için bkz. Oslo II (Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip), <https://peacemaker.un.org/israelopt-osloII195>

17 "Reality Check: Almost Fifty Years of Occupation", *B'Tselem*, 2016.

18 Batı Şeria'daki yasadışı Yahudi yerleşimlerinin, yollar ve askeri güvenlik bölgeleriyle birlikte, bölgedeki Filistinliler için yaşam alanlarını parçalayan ve birbirinden ayıran bir yapıyı oluşturduğuna atfen gerek literatürde gerekse politik alanda yaygın bir biçimde kullanılan "İsviçre peyniri" tabiri, 1990'lı yıllarda, Oslo Anlaşmaları ve sonrasındaki dönemde daha yaygın hale gelmeye başlamıştır. Bkz. Seth J. Frantzman, "A Swiss-Cheese State For Palestinians Won't Work", *Middle East Forum*, 3 Şubat 2020; Shari Motro, "Lessons from the Swiss Cheese Map", *Legal Affairs*, Eylül-Ekim 2005, ss. 46-50, El Cezire, "PA's Mahmoud Abbas says Trump plan offers 'Swiss cheese' state", 11 Şubat 2020.

Gaz

Akademik
Bakış

29

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

nüfusu mümkün olduğunca azaltıp, bölgenin tamamını ilk fırsatta ilhak etmeyi amaçlamaktadır.¹⁹

Oslo Anlaşmalarından sonraki coğrafi ve siyasi bağlam, kısıtlayıcı İsrail politikalarının sürekli olarak uygulanmasıyla daha da zorlu bir hal almıştır. Bu kontrol ve tahakküm matrisi, işgal altındaki Filistin topraklarındaki yerleşimlerin inşasını²⁰; yerleşimleri birbirine ve İsrail'e bağlamak için Batı Şeria boyunca inşa edilen köprüleri ve by-pass (ara) yolları²¹; Filistin doğal kaynaklarının (özellikle toprak ve su) kontrolünü²²; Doğu Kudüs'ün Batı Şeria'dan coğrafi ve demografik olarak ayrılmasını ve Gazze Şeridi'nden tamamen ayrılmasını içeriyordu.²³

İsrail, işgal altındaki Filistin toprakları için her anlamda fazlasıyla maliyetli olan iki adet tek taraflı tedbir uygulamıştır: Birincisi, güzergâhı çoğunlukla Batı Şeria'nın içinde olduğu için Uluslararası Adalet Divanı tarafından yasadışı kabul edilen ayırım duvarının 2002 yılında inşa edilmesi²⁴; ikincisi de 2006 yılında Gazze Şeridi'nin tamamen abluka altına alınmasıdır.²⁵ Hamas'ın Ocak

- 19 Millî İstihbarat Akademisi, "İsrail'de Radikal Sağ", Ağustos 2024, s. 29. Batı Şeria'daki bu türden politikalar, İsrail'in 7 Ekim sonrasında Gazze'de uyguladığı soykırımın bir sonraki aşamasının Batı Şeria'yı hedef alabileceği endişelerini de beraberinde getirmektedir. Bkz. Ilan Pappé, "To end Gaza genocide, uproot the source of all violence: Zionism", *The New Arab*, 1 Ağustos 2024.
- 20 2021 yılında Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te yerleşim birimlerinin bir önceki yıla kıyasla iki katından fazla artarak 6.288 konut biriminden 14.894'e çıkmıştır. Bkz. Avrupa Birliği, "2021 Report on Israeli settlements in the occupied West Bank, including East Jerusalem", 20 Temmuz 2022. 1990'ların başından günümüze ise yerleşimci sayısı toplamda yaklaşık üç katına çıkmıştır.
- 21 Maya Rosen-Yehuda Shaul, "Highway to Annexation: Israeli Road and Transportation Infrastructure Development in West Bank", *The Israeli Centre for Public Affairs and Breaking the Silence*, Aralık 2020. Filistin'in toprak bütünlüğünü neredeyse tamamen bozan ara yollar, Filistin nüfusunun en yoğun olduğu tarım bölgelerinin çevresine stratejik bir biçimde yerleştirilmiştir. Örneğin Oslo sonrasında İsrail'in Batı Şeria'da ara yol inşası için Filistin'in en verimli bağlarından birini yerle bir etmesinin ardından, Halhul bölgesindeki yüz yıllık üzüm endüstrisi yol olmuştur. Dahası bu ara yolların İkinci İntifada sürecinde İsrail'in Filistin ekonomisine 2 milyar dolar zarar veren ablukasını da kolaylaştırıcı bir işlevi olmuştur. Bkz. Allegro Pacheco, "Çiğnenen Ahit: Oslo Anlaşmaları", Roana Carey (der.), *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek*, İstanbul: Everest, 2002, s. 319 ve s. 321.
- 22 Dünya Bankası, "West Bank and Gaza Area C and the Future of the Palestinian Economy", 2 Ekim 2013. Bu bağlamda özellikle C Bölgesi'nde İsrail işgalinin Filistinlilere oluşturduğu ekonomik maliyetlere ilişkin bir araştırma dikkate değerdir. İşgal olmasaydı ve Filistinliler mevcut doğal kaynaklardan yararlanabilseydi durumun nasıl olacağını konu alan bu araştırma, gelirin yaklaşık 50 milyar dolar veya yılda yaklaşık 2,5 milyar artacağını ortaya koymaktadır. Bkz. UNCTAD, "The Economic Costs of the Israeli Occupation for the Palestinian People: The cost of restrictions in Area C viewed from above", 13 Aralık 2022.
- 23 "What is the 'separation policy'?", *Gisha: Legal Center for Freedom of Movement*, Haziran 2012
- 24 Dünya Bankası, "West Bank and Gaza-The economic effects of restricted access to land in the West Bank", 2008.
- 25 OCHA, "Between the Fence and a Hard Place: The humanitarian impact of Israeli-imposed restrictions on access to land and sea in the Gaza Strip", 19 Ağustos 2010.

Görüş

Akademik
Bakış

30

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

2006'da Filistin genel seçimlerini kazanması ve 2007 ortalarından itibaren Gazze Şeridi'nde kontrolü eline geçirmesinin ardından İsrail, Gazze üzerindeki kısıtlamalarını sıkılaştırarak toplu cezalandırma eylemine girişmiş ve bunun ekonomik etkisi felâket olmuştur. İsrail Gazze'yi Batı Şeria'dan ve İsrail'den kopuk ve izole bir bölgeye dönüştürmüş ve 2008/2009, 2012, 2014, 2021'de sürekli askeri saldırılara maruz bırakmıştır. Kuşatma altındaki Gazze ekonomisindeki özel sektörün neredeyse tamamen yok edilmesine ve zaten çökmekte olan altyapısının tümden çökertilmesine ek olarak insanî kayıplar da son derece ağır olmuştur.²⁶ İsrail'in Gazze'ye ilişkin bu kasıtlı ve maksatlı politikalarının Gazze'yi yaşanmaz hale getirmesi nihayetinde 7 Ekim 2023'teki Hamas'ın Aksa Tufanı Operasyonuna yol açmıştır. 7 Ekim sonrasındaki İsrail'in soykırıma varan ve hâlâ devam eden saldırıları tüm dünyanın ilgisini bu soruna çekmiştir.²⁷

İsrail'in kontrol ve tahakküm matrisi, Paris Protokolü'nün ihlal edilmesi yoluyla kullanılmaktadır.²⁸ Bu ihlale yol açan temel uygulamalardan bazıları şöyle sıralanabilir: Serbest dolaşım ve ticarete fiziksel kısıtlamalar getirmek; kaynak zengini C Bölgesi'nde Filistinlilerin ekonomik yatırımlarına ve inşaatlarına kısıtlamalar getirmek²⁹; zamanla daha yerleşik hale gelen ve kurumsallaşan çok katmanlı bir İsrail kapatma ve izin rejimi uygulamak³⁰; işgal altındaki Filistin topraklarında ağır ekonomik kayıplara neden olan muğlak ve keyfi olarak tanımlanmış bir "çift kullanımlı" mal sistemiyle³¹ temel malların ithalatına kısıtlamalar getirmek³²; Filistin ulusal otoritesinin gelirleri üzerindeki mutlak

- 26 OCHA, "Gaza Strip: the humanitarian impact of 15 years of the blockade", 30 Haziran 2022.
- 27 7 Ekim 2023 sonrasında kaleme alınan ve Filistin'in "en uzun yılı" olarak nitelendirilen 2024 yılına ilişkin çok boyutlu bir çalışma için bkz. Mehmet Rakipoğlu ve Hamdullah Baycar (ed.), *Filistin Yılı*, Kritik Yayınları, 2025.
- 28 Dünya Bankası, "West Bank and Gaza Area C and the Future of the Palestinian Economy".
- 29 OCHA, " 'Lack of Permit' Demolitions and Resultant Displacement in Area C", 27 Mayıs 2008.
- 30 OCHA, "OCHA Closure Update - occupied Palestinian territory", 22 Mayıs 2008_1993 ve 1999 yılları arasında İsrail, Filistinlilere (kısmî ve tam kapatmalar dâhil olmak üzere) 363 gün kapatma uygulamıştır. İsrail bu tür kapatmaların çoğunu "önleyici" olarak gerekçelendirmiştir. Tam kapatma zamanlarında İsrail'de çalışma izni olan Filistinlilere bile giriş izni verilmez. Bkz. Filistin İnsan Hakları Merkezi, <https://pchrgaza.org/en/category/closure-update-other-publications/page/22/> ; B'Tselem, "Figures on comprehensive closure days", 31 Mayıs 2021. Chomsky, 1967 yılından beri İsrail'in askeri rejiminin bağımsız kalkınmayı engelleyip, halkı yoksulluğa ve bağımlılığa mahkûm etme sürecinin, ABD'nin öncülük ettiği "Oslo süreci" sırasında daha da kötüye gittiğini bunun da önemli nedenlerinden birinin, düzenli olarak uygulanan kapatmalar olduğunu belirtmektedir. Bkz. Noam Chomsky, "Blinded by the Truth", *Al-Ahram Weekly On-Line*, Sayı: 506, 2-8 Kasım 2000. (Türkçe çevirisi için bkz. Noam Chomsky, "Gerçeğin Körleştirdiği", *Birikim*, Sayı: 140, Aralık, 2000)
- 31 İsrail 2007 yılından itibaren, hem askeri ve hem de sivil kullanımı potansiyel olarak mümkün olan herhangi bir malın girişini kısıtlayan bir "çift kullanımlı" ürünler listesi uygulaması başlatmıştır. Kimyasallar dışında teknoloji ürünlerinin de dâhil olduğu bu liste 117 kalemden oluşmakta ve oldukça muğlak bir nitelik arz etmektedir. Üstelik bu uygulamaya sadece Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinli ithalatçılar maruz kalmaktadır. Bkz. Uluslararası Af Örgütü, "Israel's apartheid against Palestinians", 2022.
- 32 "Information sheet: Dark-gray lists", *Gisha: Legal Center for Freedom of Movement*, Ocak 2016.

Gaz

Akademik
Bakış

31

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

kontrolü sağlamak.³³ İsrail politikaları böylece Filistin'in üretken kapasitesinin erozyona uğramasına, Filistin'in ekonomik büyümesinin bastırılmaya devam edilmesine, FY'nin mali açıdan ayakta kalabilmek için uluslararası fonlara giderek daha fazla bağımlı hale gelmesine ve işgal altındaki toprakların İsrail ekonomisine kronik bağımlılığının artmasına neden olmuştur.

Paris Protokolü ve İsrail'in Filistin'i Ekonomik İşgali

İsrail ile FY arasındaki ekonomik ilişkileri düzenleyen "Paris Protokolü"nün resmi adı "Filistin Halkını Temsilen FKÖ ve İsrail Arasındaki Ekonomik İlişkiler Protokolü" (*Protocol on Economic Relations between the Government of the State of Israel and the P.L.O., representing the Palestinian people*) olup, 29 Nisan 1994'te imzalanmıştır.³⁴ Protokol başlangıçta beş yıllık bir geçiş düzenlemesi olarak tasarlanmış olmakla birlikte, Mayıs 1999'a kadar kalıcı bir siyasi çözüme ulaşamadığı için, anlaşma fiilen Filistinliler ve İsrail arasındaki ekonomik ilişkileri düzenlemeye devam etmiş, bir anlamda kalıcı hale gelmiştir.

Protokol'ün başlangıçta beş yıl içinde ulaşılması amaçlanan iddialı hedefleriyle³⁵ sahadaki somut gerçeklik keskin bir tezat oluşturunuyordu. Esasında Paris Protokolü İsrail'in, Filistin'in dış ticaret, vergilendirme, para birimi, emek hareketleri gibi temel ekonomik değişkenleri üzerinde kontrol sahibi olmak amacıyla imzaladığı bir anlaşmaydı.³⁶ Protokolün temel varsayımlarından biri Filistin-İsrail bölgesel ekonomik iş birliğinin beraberinde Filistin'in refahını getireceği olsa da, protokol bunun yerine Filistinlileri İsrail'e çok daha bağımlı hale getirmiş ve Filistin ekonomisine son derece zarar vermiştir.³⁷ Paris Protokolü, Filistin ekonomisi ile dünyanın geri kalanı arasındaki temel ekonomik

33 UNCTAD, "Report on UNCTAD assistance to the Palestinian people", 15 Temmuz 2008.

34 Aynı zamanda Gazze-Eriha Anlaşmasının eklerinden biri (4. Ek) olan Paris Protokolü için bkz. Paris Protocol on Economic Relations, 29 Nisan 1994, https://unctad.org/system/files/information-document/ParisProtocol_en.pdf. Protokol on bir maddeden oluşmaktadır: Bunlardan ikisi kapsamı, çerçevesi ve Ortak Ekonomik Komite ile ilgilidir ve diğer dokuz madde ticaret, vergilendirme, ithalat, bankacılık ve işgücü düzenlemelerinin yanı sıra tarım, sanayi ve turizm sektörlerine ilişkin politikaları ele almaktadır.

35 Resmi metinde protokolün temel amacı, "Filistin tarafının ekonomik temelini güçlendirmek ve kendi kalkınma planı ve önceliklerine uygun olarak ekonomik karar alma hakkını kullanmak için zemin hazırlamak" olarak belirtilmiştir. Protokol ayrıca, ekonomik alanın "karşılıklı ilişkilerinde bir köşe taşı" olduğu görüşünden hareketle, iki taraf arasındaki ilişkiler için "sağlam bir ekonomik temel" oluşturmayı hedeflemiştir.

36 Başta Paris Protokolü olmak üzere Oslo sonrasında imzalanan antlaşmalara işaret eden ve tahakküm politikalarını pekiştiren bu süreç "asimetrik çevreleme" kavramsallaştırmasıyla açıklanmıştır. Bkz. Mushtaq Husain Khan, Inge Amundsen ve George Giacaman (ed.), *State Formation in Palestine: Viability and Governance during a Social Transformation*, London and NY: Routledge, 2004. Bkz. Amal Ahmad, "The Customs Union & Israel's No-State Solution", *Al-Shabaka*, 26 Kasım 2014; Mohammed Samhouri, "Revisiting the Paris Protocol: Israeli-Palestinian Economic Relations, 1994–2014", *The Middle East Journal*, 70 (4), 2016, s.597.

37 Raghad Azzam Injass, Tamat Sarmidi, Malek Marwan Injas, "The Paris protocol and the Palestinian economy: new evidence", *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, 12 (3), 2017, ss. 18-24.

ilişkileri değiştirmemiş, aksine 1967-1994 yılları arasında 'dayatılan entegrasyon'³⁸ sadece birkaç değişiklikle korumuştur. Üstelik bu süreç tarafların 31 Temmuz 2012'de vergi ve gümrük konusunda imzaladıkları "işbirliğini sıkılaştırma" antlaşması ile bir adım daha ileri taşınmıştır. Ancak anılan antlaşma İsrail ile olan ticaret akışının temel yapısını olduğu gibi bırakarak asimetriyi koruduğu için Filistinlilerin üretim kapasiteleri için hiçbir kazanım getirmedir.³⁹ Dolayısıyla Protokol mevcut haliyle günümüzde hâlâ geçerliliğini korumakta ve İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarındaki tahakkümünün ekonomik boyutunun en önemli dayanağı olma konumunu sürdürmektedir.

Paris Protokolü: "Dayatılan Gümrük Birliği"nden Tahakküme

Ticaretin Üzerindeki Kontrol

Paris Protokolü ile tesis edilen tahakküm ya da kontrolün temel araçlarından biri ve belki de en önemlisi ticaret ilişkileri bağlamında öne çıkmaktadır. Zira Protokol ticaret hususunda FY'ne ait bölgeler ile İsrail ve bu bölgeler ile dış dünya arasındaki ithalat ve ihracatı düzenleyen kuralları tanımlamaktadır. 1967 işgalinden Oslo Anlaşmaları imzalanana kadar Filistinliler ile İsrailliler arasındaki fiili ticaret düzenlemesi bir "gümrük birliği" izlenimi veriyordu. Bilindiği gibi teoride, gümrük birliği, dâhil olan ülkelerin kendi aralarında malların serbest dolaşımına izin verdiği ve diğer ülkelerden ithalat konusunda ortak bir dış tarife üzerinde anlaştığı bir ticaret düzenlemesidir. Dolayısıyla bir gümrük birliği taraflara karşılıklı yarar sağlar. Ancak Filistinliler ile İsrailliler arasındaki ticaret uygulamada tek taraflı bir gümrük birliği rejimi şeklinde işliyordu.⁴⁰ Örneğin, Batı Şeria'dan İsrail'e getirilen bazı tarım ürünlerinden ithalat vergisi alınırken, yine aynı bölgede tarım yapan İsrailliler böylesi bir yaptırımla karşılaşmıyorlardı.⁴¹ 1967 ve 1988 yılları arasında İsrail ve Filistin arasındaki gümrük birliği, Filistin topraklarını ucuz işgücü kaynağı, İsrail'i ise üretim ve ihracat merkezi olarak yapılandıran bir ticaret ilişkisi tesis etmekteydi. Ve daha da önemlisi, bu düzenleme İsrail mallarının Filistin ekonomisine sınırsız akışına izin veriyordu.⁴² Bu tam da İsrail tarafından benimsenen yaklaşımı, yani işgal altındaki bölgelerin kendi bağımsız ekonomik gelişmesini elde etmelerini önleyecek önlemler almak şeklindeki yaklaşımı destekleyici türden bir yapıydı.

38 "Dayatılan Entegrasyon" (*Imposed Integration*) ifadesi bir grup İsrailli ekonomist tarafından kavramsallaştırılmıştır. Bkz. Arie Arnon, Israel Luski, Avia Spivak ve Jimmy Weinblatt, *The Palestinian Economy: Between Imposed Integration and Voluntary Separation*, Leiden: Brill, 1997.

39 Mohammed Samhour, "Revisiting the Paris Protocol: Israeli-Palestinian Economic Relations, 1994–2014", *The Middle East Journal*, 70 (4), 2016, s. 597.

40 Samhour, "Revisiting the Paris Protocol: Israeli-Palestinian Economic Relations, 1994–2014", s. 581. Sara Roy ise bu uygulamayı "gümrük birliği ile serbest ticaret bölgesi arası bir şey" olarak nitelendirmektedir. Bkz. Roy, "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu", s.152.

41 William L. Cleveland ve Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East*, Boulder: Westview Press, 2009, s.584.

42 UNCTAD, "Palestinian external trade under Israeli occupation", 1989.

Gaz

Akademik
Bakış

33

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

Gümrük birliği mekanizması ile Filistin ekonomisine verilen zarar, işgalci askerî güç olarak İsrail'in, gümrük birliğini tek taraflı ve kendi istediği gibi dayatma kabiliyeti ile birlikte daha da büyümüştür. Başlangıçta Filistinlilerin talebi bir serbest ticaret bölgesi iken, İsrail ise gümrük birliği için girişimlerde bulunmuştu. İsrail'in bu yöndeki tercihinin ekonomik çıkarlardan ziyade, Filistinlilerin yönetilebilir ve kalıcı bir şekilde kontrol altına alındığı "devletsiz çözüm"ü sürdürme konusundaki siyasî çıkarıyla da ilintili olduğu söylenebilir. Zira ilk bakıldığında iki eşit otorite arasında sadece bir ticaret düzenlemesi gibi görünen gümrük birliği, İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarını kontrol altına alma stratejisinin bir aracı olma işlevine sahiptir. Bu bağlamda gümrük birliğini yalnızca İsrail'in işgal edilmiş Filistin topraklarına ilişkin ekonomik bir politikasının uzantısı değil, aynı zamanda Siyonist projenin mantıksal bir sonucu olarak da değerlendirmek mümkündür.⁴³ Bir başka deyişle Paris Protokolü bir yandan gümrük birliğini resmileştirirken, öte yandan Filistinlilere sınırlarını belirleme veya kendi dış ticaret politikalarını oluşturma yetkisi tanımamıştır. Dolayısıyla bu düzenlemenin bir yönüyle de, İsrail'in nihai sınırları belirlemeyi erteleme ve Filistinlileri kontrol altında tutma stratejisinin bir aracı olduğu söylenebilir. Nitekim bu türden bir gümrük birliği ne sınırların belirlenmesini ne de sınırların ortadan kaldırılmasını veya entegrasyonu gerektirmektedir. Böylelikle gümrük birliği uygulaması İsrail'in sınırlar meselesini geçici tutarak, hatta adeta dondurarak, işgal altındaki Filistin topraklarının kuşatılmasını ve sömürgeleştirilmesini sürdürmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca FY'nin gelir yapısı da, Filistinlilerin egemenliğini reddeden ve onları sürekli olarak dışlanmış bir konumda tutan bir ekonomik temele dayanmaktadır. Nitekim FY, büyük ölçüde İsrail tarafından toplanan ve transfer edilen gümrük gelirlerine bağımlıdır. Bu durum, Filistin'in mali bağımsızlığını kısıtlamakta ve FY'nin karar alma süreçlerini İsrail'in kontrolüne tabi kılmaktadır.⁴⁴

Paris Protokolü Filistinliler için *doğası gereği*⁴⁵ maliyetli olmakla kalmayıp, aynı zamanda İsrail'in protokole ilişkin ticari uygulamalarının seçici ve keyfi olması ve protokolün ticaretle ilgili hükümlerini sık sık ihlal etmesi, zaten var olan maliyeti daha da ağırlaştırmıştır. Nitekim İsrail'in gümrük birliğini tutsuz ve tek taraflı uygulaması Filistin ekonomisi için işleri daha da kötüleştirmiştir. Kâğıt üzerinde, Paris Protokolü iki taraf arasında tarımsal ve endüstriyel ürünlerin hareketine ve Filistinlilerin diğer ülkelerle doğrudan ticaret bağlantılarına izin vermektedir. Ancak İsrail Paris Protokolü'nün mümkün kıldığı bu durumu uygulamada ihlâl ederek, 1990'lardan beri İsrail ile işgal altındaki Filistin toprakları

43 Ahmad, "The Customs Union & Israel's No-State Solution".

44 Nur Arafeh, "Long Overdue: Alternatives to the Paris Protocol", *Al-Shabaka*. 27 Şubat 2018.

45 Esasında bu ifade Paris Protokolünün iki ekonomi arasındaki uçurumu göz ardı etmesine ilişkin bir tespiti dayanmaktadır. Zira zayıf bir Filistin ekonomisini inşa etmek için gereken tarife yapısı, İsrail gibi sanayileşmiş bir ekonomiye uygun olandan çok farklı olacaktır. Bu nedenle, gümrük birliği protokolde öngörüldüğü gibi mükemmel bir şekilde uygulanmış olsa bile, ihtiyaçlarını karşılamadığı için Filistin ekonomisini olumsuz etkileyebilecekti. Bkz. UNCTAD, "Palestinian External Trade Under Israeli Occupation".

arasındaki mal hareketine kısıtlamalar getirmiştir. Dolayısıyla ticari mallar İsrail'den işgal altındaki Filistin topraklarına serbestçe girebilirken, tersi mümkün olamamaktadır. Başka deyişle, Gazze ve Batı Şeria'dan herhangi bir ürünün İsrail'in izni olmadan dışarı çıkması olanak dışıdır. Ayrıca Protokol'ün 3. maddesi uyarınca, Filistinlilerin İsrail dışındaki yerlerden ithal edebilecekleri mallar üç ayrı listede belirtilmiş olup, bu hüküm gereğince FY, İsrail'inkinden daha düşük tarifeler ve diğer vergiler belirleyememektedir. Aynı madde gereğince Ürdün ve Mısır'dan sadece belli ürünler ithal edilebilmektedir. İlaveten Protokol her ne kadar Filistinlilerin diğer ülkeler ile ticaret yapmasına izin verse de yine aynı madde gereğince dış ticarete konu olan mallar miktar, menşe ve standartlarla ilgili bir dizi kısıtlamaya tâbi olduğu için, gerçek anlamda bir ticaret serbestliğinden bahsedebilmek mümkün değildir.⁴⁶ Protokol uyarınca, İsrail sınırları denetim hakkını da aldığından Filistin ticareti tam anlamıyla İsrail eliyle gerçekleştirilmeye başlamıştır.⁴⁷

Buna ilaveten İsrail, Filistin içerisindeki mal hareketlerine de kısıtlamalar getirmiştir. 1997'den beri İsrail, Gazze Şeridi'ni Batı Şeria'dan ayırmaya çalışmıştır ve İsrail'in Gazze'ye uyguladığı abluka, iki bölge arasındaki ticari ilişkileri daha da sekteye uğratmıştır. Gazze'nin uzun süreli tecridi ve ağır kısıtlamalar, ihracat sektörünü neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştır. İsrail'in 2008-2009, 2012, 2014, 2021 ve 2023 yıllarındaki saldırılar sonucunda zaten artan bir gerileme içinde olan Gazze ekonomisi giderek kötü bir hâl almıştır. Deniz ve kara kısıtlamaları, Gazze ekonomisini işgal altındaki Filistin topraklarının geri kalanından izole etmiş ve Gazze'nin dış ve iç ticaretini büyük ölçüde sınırlamıştır. Kapatmalar ve serbest dolaşım kısıtlamaları ayrıca tarım, inşaat, balıkçılık⁴⁸ ve endüstriyel sektörleri de felç etmiştir. İsrail'in iddiasına göre

46 Dünya Bankası bir raporunda, İsrail tarafından uygulanan kısıtlamalar olmasaydı, işgal altındaki Filistin topraklarının büyük bölgesel pazarlara yakınlığı göz önüne alındığında, Filistin ihracatının mevcut seviyelerinin iki katına çıkabileceğini tahmin etmiştir. Bkz. Dünya Bankası, "Jobs in West Bank and Gaza: Enhancing Job Opportunities for Palestinians, June 2019", 2019.

47 Güven Sak, "The Paris Protocol is bad economics for Palestine", *Hürriyet Daily News*, 14 Eylül 2012.

48 1993 Oslo Anlaşmaları Filistinlilere kendi suları üzerinde tam egemenlik sağlamadı. Balıkçılık için Filistinlilerin erişimi Gazze kıyılarından 20 deniz mili (37 km) idi ki bu, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi kapsamında egemen ülkeler için belirlenen 200 deniz mili sınırının sadece yüzde 10'udur. Ancak bu 20 deniz miline bile İsrail rejimi fırsat vermemiş; Filistinlileri kıyı şeridinde giderek daha küçük alanlara hapsedmiştir. İsrail makamları önce 12 deniz mili olan yeni bir sınır getirmiş, ardından bu sınırı 6, hatta bazen 3 deniz miline kadar düşürmüştür. İsrail ayrıca Filistinli balıkçıları hedef almaya devam etmiş ve İsrail'in belirlediği balıkçılık bölgesi içinde bile balıkçılık faaliyetlerini engellemiştir. Bu durum Gazze'nin denizcilik geleneği ve balıkçılık endüstrisini ciddi bir biçimde etkilemiştir. 7 Ekim'den sonra ise İsrail ordusunun Gazze'deki balıkçılık faaliyetlerine yönelik kısıtlamaları önemli ölçüde yoğunlaşmış ve balıkçılar, İsrail ordusu tarafından kıyıda ve denizde defalarca saldırıya uğramıştır. Gazze'nin ana limanı da dâhil olmak üzere önemli balıkçılık altyapısının tahrip edilmiş, çıkarma sahalarına ve balıkçı gemilerine verilen büyük hasar, Gazze kıyılarında balıkçılık faaliyetlerini neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Bu saldırılar, bir zamanlar Gazze halkının geçim kaynağı ve gıdasının ana kaynağı olan balıkçılık endüstrisinin çökmesine neden olmuştur. Tarım arazilerinin ve diğer gıda üretim altyapısının tahrip edilmesi ve insani yardım ile ticari mal ve malzeme-

Gazze

Akademik
Bakış

35

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

sivil amaçların yanı sıra askeri amaçlarla da kullanılabilen ürünler olan “çift kullanımlı” ürünler listesi, üretim girdilerinin bulunabilirliğini azaltmış, maliyetlerini artırmış ve bazı endüstrilerin ya verimsiz girdiler kullanmasına ya da üretimlerini düşürmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Gazze’nin üretim tabanı ve özel sektörü ciddi şekilde baltalanmıştır. Bu durum Gazze’de yeni tür ekonomi olarak gayri resmî bir ‘tünel ekonomisi’nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu yolla yürütülen ticaret de sürdürülebilir bir büyüme yaratamamıştır: pazarlar talebi aşan arzla doymuş ve tünel ticareti emek yoğun ve üretken sektörlere beklenen düzeyde fayda getirememiştir. Dahası, tünel faaliyeti 2013 ortalarında Mısır’daki darbeye rejimin baskısına maruz kalmış ve bu durum, Gazze’deki sosyo-ekonomik ve insanî krizi daha da kötüleştirmiştir.⁴⁹ İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2007’deki ablukanın 15. yıldönümünde yayımladığı raporda, İsrail’in açık hava hapisanesine⁵⁰ dönüşen Gazze’den çıkışlara yönelik kapsamlı kısıtlamalarının, iki milyondan fazla sakininin hayatlarını iyileştirme fırsatlarından mahrum bıraktığına ve Gazze ekonomisini mahvettiğine dikkat çekmiştir.⁵¹ Teknoloji ve girdilere erişim eksikliği, elektrik sıkıntısı ve belirsizlik nedeniyle zaten kötü durumda olan Gazze ekonomisi, 7 Ekim 2023 tarihindeki Hamas’ın Aksa Tufanı Operasyonunun ardından İsrail’in orantısız ve soykırıma varan saldırıları sonrasında ise neredeyse tamamen çökmüştür.⁵²

İsrail’in politikaları Batı Şeria’nın kendi içindeki ticareti de engellemiştir. Batı Şeria ekonomisinin küçük ve birbirinden bağlantısız pazarlara bölünmesi, malların Batı Şeria’nın bir bölgesinden diğerine taşınması için gereken zaman ve maliyeti arttırmıştır. Filistinliler mallarını Batı Şeria’dan Gazze’ye veya ülke dışına göndermek için karmaşık ve pahalı prosedürlere maruz kaldıkları için ithalat ve ihracat maliyetleri İsraili muadillerine kıyasla çok daha fazla olmuştur. Ayrıca Filistin ürünlerinin varış süresi İsrail ürünlerinin varışından yüzde 20 ilâ 80 oranında daha uzun sürmektedir.⁵³ Özetle, Filistin tarafında

Gazze

Akademik
Bakış
36
Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

- lerin girişine getirilen ciddi kısıtlamalarla birleştiğinde, İsrail ordusunun Gazze’deki balıkçıları ve balıkçılık altyapısını hedef alması, kıtlık riskine ve Gazze halkının hayatta kalmasını tehdit eden koşullar yaratmıştır. Bkz. Birleşmiş Milletler, “Building to starvation: Systematic attacks on fishing in Gaza and implications for livelihoods and protection”, 29 Mayıs 2025.
- 49 Nur Arafah, “Decolonising Palestinian economies”, *This Week in Palestine*, Ocak 2015.
- 50 Ilan Pappé, *Yeryüzünün En Büyük Hapishanesi: İşgal Altındaki Toprakların Tarihi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2023.
- 51 İnsan Hakları İzleme Örgütü, “Gaza: Israel’s ‘Open-Air Prison’ at 15”, 14 Haziran 2022.
- 52 Esasında şu türden bir istatistikî karşılaştırma Gazze’deki durumun ne denli ciddi olduğuna işaret etmektedir: İsrail’in 540 milyar dolar değerindeki GSYH’si, Filistin’inin 25 katından fazla iken, Gazze’ninkinin ise 150 katıdır. 7 Ekim 2023’ten sonra İsrail’in GSYH’sinde 4. çeyrekte yaşanan yüzde 19,4’lük düşüş yaşanırken, aynı dönem için Batı Şeria’da toplam yüzde 33’lük düşüş, Gazze’de ise yüzde 80’lik düşüş olarak kaydedilmiştir. Bkz. Filistin Merkezi İstatistik Bürosu, “The Performance of the Palestinian Economy for 2023, and Economic Forecasts for 2024.”, 31 Aralık 2023; İsrail Merkezi İstatistik Bürosu, 2024, <https://www.cbs.gov.il/en/Pages/default.aspx>.
- 53 Jamie Levin, “Accord to Discord: A Political Economy Approach to the Oslo Process”, *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture*, 14 (3), 2007, s.63.

dayatılan “gümrük birliği” Filistin’in kalkınması için herhangi bir seçenek sunmamakta fakat İsrail için en başından beri oldukça “verimli” olmaya devam etmektedir.⁵⁴

İşgücü Üzerindeki Kontrol

Protokolün bir diğer önemli boyutu, İsrail ile Filistin Ulusal Yönetimi arasındaki insan hareketinin ilkelerini de tanımlamasıydı. Zira Protokol her iki tarafa da “*kendi bölgesindeki işçi hareketliliğinin boyutunu ve koşullarını zaman zaman belirleyebilme hakkını kullanarak birbirleri arasındaki işçi hareketliliğinin normal seyrini düzenleyebilme*”⁵⁵ olanağı vermekle birlikte bu hüküm, İsraililerin Filistin sektörlerinde çalışmak gibi bir istek ve beklentileri olmadığı için FY açısından hiçbir anlam ifade etmiyordu. Esasında bu hükümle İsrail kendi belirlediği kıstas ve yöntemleri kullanarak Filistinli işçilerin ülkesine girişini sınırlandırma uygulamasına hukukî bir kılıf bulmuş oluyordu.⁵⁶

Yerleşimci sömürgecilik esasında en başından beri yerli nüfusu görmezden gelmek ve kapalı bir topluluk tesis etmek üzerine kurulu olmuştur. Nitekim Siyonist hareketin Filistin’de ilk yerleşim yerlerinin kurulmasından itibaren hedef aldığı ilk unsur Siyonistlerin ifadesiyle “Arap emeği” olmuştur. Yahudi emeği yani İbrani işçiler ulusu çürümeye ve ölüme karşı bağışık kılacak sağlıklı kan olarak karakterize edilmiştir.⁵⁷ Nitekim 1948’den önce İsrail ekonomisinde çalışan işçilerin üçte birinden azını oluşturan Filistinliler, 1948-67 yılları arasında ise İsrail ekonomisindeki işgücünün yüzde 15’inden fazlasını oluşturmuyordu.⁵⁸ Filistinlilerin, İsrail işgücü pazarına 1950’li yılların sonlarında ve yalnızca gündeliklik işçi statüsünde girişlerine müsaade edilecekti.⁵⁹ 1967’den bu yana ise İsrail, Filistin ekonomisini İsrail ekonomisiyle bütünleştirmek için çalışmış ve Filistin ekonomisinin yeni iş olanakları sağlamasını engelleyen muhtelif tedbirler uygulamıştır. Bu durum birçok Filistinli işçinin İsrail projelerinde çalışmaya gitmesine neden olmuştur. Bu dönemde genellikle Filistinliler, İsrail’de özellikle inşaat sanayinde işçi olarak çalıştırılmışlardır. Aldıkları ücret ve sosyal yardım İsrail’deki muadillerine göre azsa da, yaşadıkları yerlerin ölçütlerine göre yüksekti. Dolayısıyla işgal altındaki topraklardaki Filistinliler maddi refahlarının devamı açısından İsraili işverenlerin verecekleri işlere

Gazî

Akademik
Bakış

37

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

54 Hiba I. Hussein ve Raja Khalidi, “Fixing the Paris Protocol Twenty Years Later: Frequently Asked Questions for Diehard Reformers”, *Jadaliyya*, 6 Şubat 2013.

55 Paris Protokolü madde VII.

56 Roy, “Gerileme ve Çöküş: Oslo’dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu”, s. 151.

57 İkinci Aliyah dalgasının (1904-1914) lideri ve daha sonra İsrail’in ilk başbakanı olacak olan David Ben Gurion “Arap”lara iş vermenin, ona, ölü bir aslanı diriltin ve onun tarafından yenen aptal bir adama dair eski Yahudi öyküsünü hatırlattığını ifade etmiştir. Bkz. Ilan Pappé, *İsrail Hakkında On Mit*, (çev.) S. Erdem Türközü, Ankara: Nika Yayınevi, 2018, s. 68.

58 Leila Farsakh, “An occupation that creates children willing to die. Israel: an apartheid state?”, *Le Monde diplomatique*, (İngilizce basım) 4 Kasım 2003.

59 Roger Owen ve Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, (çev.) Ayşe Edirne, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 238.

bağımlı olmuşlardı.⁶⁰ 1970'ten itibaren İsrail'deki Filistinli istihdamı artmaya devam etmiş ve 1992 yılında İsrail'de çalışan Filistinli sayısı 115.600'e ulaşmıştır. Nitekim 1974-1987 yılları arasındaki dönem Filistinli işçilerin Batı Şeria ile İsrail arasında serbestçe hareket edebilmeleri için İsrail tarafından giriş izni verildiği bir dönemdir.⁶¹ Buna, İsrail'in yerel ekonomik faaliyetleri kısıtlayan bir dizi önlem ve engel de eşlik etmiş, bu da söz konusu dönemde Filistinli işgücünün ortalama yüzde 30 ilâ 40'ının İsrail'de istihdam edilmesine yol açmıştır.⁶² Dolayısıyla 1970'ten Oslo sürecine kadar Filistinlilerin İsrail'e işgücü akışı, Batı Şeria ve Gazze Şeridi ekonomisinin İsrail'e entegrasyonunda kilit bir faktör olmuştur. Birinci İntifada ve Körfez Savaşı'nın ardından İsrail işçilerin hareketlerine güvenlik kısıtlamaları getirmeye başlamasıyla, İsrail ve Filistin işgücü piyasaları ayrılmaya başlamıştır.⁶³

1993-2000 yılları arasında İsrail kontrolündeki bölgelere Filistinli işgücü akışları, Oslo öncesi düzeylere göre önemli ölçüde azalmış olsa da İsrail topraklarında Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayan Filistinlilerin istihdamının önemini koruduğunu, ancak yapısının ve coğrafi bileşiminin değiştiğini göstermiştir. Bu büyük ölçüde İsrail'in Gazze ve Batı Şeria bölgelerine yönelik politikalarının biçim ve içerik açısından birbirine zıt bir şekilde belirlenmesiyle ilintili olmuştur. Nitekim Gazze'de İsrail ile işgücü bağlantıları giderek kopmuş, bu da iki ekonominin giderek birbirinden uzaklaşmasını ve Gazze'nin fiili bir işgücü rezervine dönüşmesine yol açmıştır. Diğer taraftan bir "Bantustanlaştırma"⁶⁴ sürecinin yaşandığı Batı Şeria'da ise işçilerin Yeşil Hattın⁶⁵ ötesinde ve yerle-

60 Cleveland ve Bunton, s.584.

61 Roy, "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu", s.157. Anılan dönem, aralarında serbest dolaşım olması nedeniyle, İsrail ve Filistin işgücü piyasalarının tamamen entegre olmalarına atfen 'birleşik işgücü piyasası' olarak da nitelendirilebilir.

62 Waleed Habbas ve Ismat Quzmar, "The future of Palestinian employment in the Israeli labor market in light of economic and political realities", *Palestinian Economic Policy Research Institute (MAS)*, 2022.

63 Interactive Encyclopedia of the Palestine Question, "Palestinian Labor in Israel: A Fluctuating Market Subject to Israel's Interests", <https://www.palquest.org/en/overallchronology?syropses=&nid=33700>

64 "Bantustanlaştırma" Güney Afrika'daki apartheid dönemindeki bir uygulamadan adını almaktadır. Siyahlar toprakların verimsiz olduğu bölgelerde bir araya getiriliyor, beyazların oturdukları bölgeye geçmeleri ve bu bölgelerde çalışmaları izne bağlanıyordu. Yalnızca kendi ırk ve dil grubuna ait mahallelerde yaşayabilen siyahlar, bir yönüyle de ucuz emek rezervleri olarak işlev görüyordu. Benzer bir uygulama işgal altındaki Filistin topraklarında, Filistinlilerin sistematik şiddet, korku, yıldırma ve mülksüzleştirme politikaları kullanılarak Yahudi yerleşimcilerle bir arada yaşama ihtimalini ortadan kaldırılması, ancak talep edilen işgücü mobilizasyonu sağlanarak, işçilerin istenen ücretle (elbette çok daha az ücretle) çalıştırılmasının mümkün olması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

65 1949 Ateşkes Hattı olarak da bilinen Yeşil Hat, 1948 Savaşı sonrasındaki ateşkes sınırlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. 1949 Ateşkes Anlaşmasında çizilen bu hat, uluslararası bir sınır olarak kalmış ve gayri resmi olarak "İsrail devletinin" fiili sınırları olarak kabul edilmiştir. 1967 Savaşı'ndan sonra ise İsrail, Yeşil Hat'tın ötesindeki Doğu Kudüs, Batı Şeria, Gazze Şeridi, Golan Tepeleri ve Sina Yarımadası'nı işgal etmiştir. Ancak bu noktada İsrail'in kendi

Görüş

şim yerlerinde istihdam edilmesi sürdürülerek bölgenin bir kısmının İsrail'e dâhil edilmesini kolaylaştırmıştır. Nitekim Filistinli işgücü sıkıntısının İsrail'deki inşaat ve tarım gibi sektörlerde ciddi aksamalara yol açma potansiyeli nedeniyle İsrail, özellikle tarım ve inşaat gibi çok sayıda işçi gerektiren önemli sektörlerde yabancı işçilerin çalışmasına olanak veren izinler çıkarmıştır. 1993-2000 yılları arasında Filistinli işgücü akışı dalgalanarak, düzensiz hale geldiği görülmektedir.⁶⁶ İsrail'e yönelik Filistinli işçi akışı, İsrail'in iki ayrı bölgeye yani Gazze ve Batı Şeria'ya yönelik çelişkili politikalarını da ortaya koymaktadır. İsrail, Gazze ile bağlarını koparmak, aralarındaki ayrımı sürdürmek ve Gazze'deki işçileri İsrail'in ihtiyaçlarına göre bir işgücü rezervine dönüştürmek motivasyonu ile hareket ederken; Batı Şeria'da ise bir "Bantustanlaştırma" süreci ekseninde, Filistinli işçileri İsrail'de ve yerleşim yerlerinde istihdam etmeye devam ederek Filistin ekonomisinin İsrail ekonomisine entegrasyonunu teşvik etmiştir.⁶⁷ Filistinli işgücü akışını ekonomik kaygılardan ziyade askeri kaygılara göre düzenleyen Oslo II "Bantustanlaştırmayı" kolaylaştıran en önemli faktör olmuştur. Nitekim Oslo II, bir Filistinliye bir İsrail kuruluşunda çalışma hakkı veren tek yasal belgenin, İsrail askeri otoritesi tarafından verilen bir izin belgesi olduğunu hüküm altına alıyordu.⁶⁸ Böylece uygulamada Filistinlilerin sınırlar arasında serbest işgücü dolaşımı sona ermiş ve bu tür akışlar İsrail askeri otoritesinin insafına bırakılmıştı.

Gelirler Üzerindeki Kontrol

Paris Protokolü'nün bir diğer vechesi de İsrail'in Filistin'in kamu gelirleri üzerindeki tahakkümüne ilişkindir. Gümrükleme gelirleri, İsrail hükümeti tarafından toplanan ve belirli kesintiler yapıldıktan sonra FY'ye aktarılan gelirlerdir. Gümrükleme gelirlerinin çoğu katma değer vergisi ve ithalat vergileridir ve aylık olarak gönderilirler. Bu türden gelirler FY'nin ilk yıllarına kıyasla bugün en önemli kaynaktır. FY maaşları ve diğer yinelenen giderleri karşılamak için büyük ölçüde gümrükleme gelirlerine ihtiyaç duymaktadır. Gümrükleme gelirlerine olan bağımlılığın artması, FY'yi İsrail hükümeti tarafından transferlerin tek taraflı olarak askıya alınmasına karşı daha savunmasız hâle getirmiştir. Bu gelirlere yönelik herhangi bir kesinti sadece Filistin otoritesinin mali durumunu değil, aynı zamanda ekonomideki göreceli büyüklüğü göz önüne alındığında ekonomik performansını da etkilemektedir.⁶⁹ Gümrük gelirlerinin toplanmasına yönelik mevcut sistem, Filistin gelirlerinin üçte ikisinden fazlasını İsrail'in kontrolüne sokmakta ve dolayısıyla İsrail, herhangi bir şeffaflık olmaksızın gelir

devletinin sınırlarını hiçbir zaman resmi olarak açıklamadığının da akılda tutulması gerekmektedir.

66 Leila Farsakh, "Palestinian Labor Flows to the Israeli Economy: A Finished Story?", *Journal of Palestine Studies*, 32 (1), 2002, s. 16.

67 Farsakh, "Palestinian Labor Flows to the Israeli Economy: A Finished Story?".

68 Oslo II, Sivil İşlerle İlgili Protokol, Ek III madde 11.

69 Dünya Bankası, "Economic-Developments-in-the-Palestinian-Territories", 24 Kasım 2020.

Gaz

Akademik
Bakış

39

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

transferlerini askıya alabilmekte veya tek taraflı kesintiler uygulayabilmektedir.⁷⁰ Çoğu zaman Filistin gelirlerinin İsrail tarafından askıya alınması, siyasi dinamiklerle ilintili olarak ortaya çıkmaktadır.⁷¹ Yaygın olarak kullanılan bu strateji, İsrail'in güvenlik, siyasi ve ekonomik önceliklerini karşılayamadığında Filistin'i kontrol etmeye ve cezalandırmaya neden olan İsrail'in "önce güvenlik" *modus operandi*'sinin önemli bir aracı olmuştur. Bu durum FY'nin Filistin bağımsızlığının temellerini atan kendi kendini yöneten bir varlık olma rolünü tehlikeye atmaktadır.⁷² Paris Protokolü gereğince İsrail'in, kontrolü altındaki sınır kapılarından Filistinliler adına topladığı vergileri, FY hazinesine aktarması gerekirken, II. İntifada, Kovid-19 salgını gibi nedenlerle İsrail bu gelirleri alıkoymuş, 7 Ekim 2023 sonrasında ise FY üzerinden Gazze'deki kamu çalışanlarına giden vergileri⁷³ Kasım 2023'ten itibaren (Hamis'in eline geçebileceği gerekçeyle) dondurmıştır.⁷⁴ Böylelikle 2024 yılı başından itibaren İsrail yönetimi FY adına topladığı vergi gelirlerini Norveç merkezli bir emanet hesabına aktarmaya başlamıştır. Ancak bu paranın da fon tarafından Gazze'deki FY çalışanlarına ödenmesi nihai olarak İsrail'in iznine bağlanmıştır. İsrail, Ağustos 2024 itibarıyla ise Ocak 2024'ten beri Norveç'e gönderdiği Filistin vergi fonlarının transferini tamamen durdurma kararı almıştır.⁷⁵ *Bu kararın arkasındaki neden Norveç'in 28 Mayıs 2024'te (İrlanda ve İspanya ile eşzamanlı olarak) Filistin devletini resmen tanıması olsa da, Norveç'in aynı zamanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin İsraili yetkililere yönelik tutuklama emirlerine itiraz etmemesi ve Norveç dışişleri bakanının İsrail aleyhindeki sert ifadeleri de bu kararı almasında etkili olmuştur.* Açıkça görüldüğü üzere İsrail Paris Protokolü ile edinmiş olduğu bu "malî yetkisini" sürdürmekte ve kendi siyasi perspektifi doğrultusunda araçsallaştırmakta, adeta bir cezalandırma mekanizması olarak kullanmaktadır. Özetle, Paris Protokolü'nden kaynaklanan vergi ve gümrük politikaları ve işgal altındaki Filistin topraklarında uygulanan İsrail

70 "West Bank and Gaza Area C and the Future of the Palestinian Economy"

71 Örneğin Filistin'in, 29 Kasım 2012'de BM Genel Kurulu tarafından "üye olmayan gözlemci devlet" olarak kabul edilmesinin ardından; yine benzer şekilde Filistin'in Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisini 13 Ocak 2014 itibarı ile tanımasının ve 2 Ocak 2015'de Roma Statüsü'ne taraf olmasının ardından gelir transferleri İsrail tarafından askıya alınmıştır. Keza Knesset tarafından 2016 yılında kabul edilen "Terörle Mücadele Yasası" kapsamında İsrail işgal hükümetine, Filistinli mahkûm ve şehit ailelerine giden fonları inceleme ve değerlendirme yetkisi tanımakta ve İsrail, bu ailelere yapılan ödemeleri gerekçe göstererek, söz konusu miktarları FY'ye teslim edilen tahsilat gelirlerinden (clearing funds) kesmektedir. Bu konuda bkz. Raghad Azzam, "İsrail'in Filistin Ekonomisi Üzerindeki Baskı Politikaları", *Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi*, 25 Aralık 2024. İkinci İntifada'nın ardından ve Hamis'in seçimleri kazanmasının ardından da benzer askıya alma uygulamaları ve kesintiler söz konusu olmuştur.

72 Sahar Taghdisi-Rad, *The Political Economy of Aid in Palestine: Relief from Conflict or Development Delayed?*, New York, London: Routledge, 2015.

73 Filistin Yönetimi 2007 yılında Gazze Şeridi'nden çıkarılsa da bölgedeki kamu sektörü çalışanlarının çoğu işlerini korumuş ve aktarılan vergi gelirleriyle maaş almaya devam etmiştir.

74 "How Israel controls \$188m of Palestinian money every month", *Al-Jazeera*, 23 Ocak 2024.

75 "Israel halts PA funds transfer to Norway as 'punishment' for Palestine recognition", *The New Arab*, 7 Ağustos 2024.

vergi sistemi, Filistin hazinesi için sürekli istikrarsızlık ve belirsizliğe, İsrail üzerinden dolayı ithalata izin veren kısıtlayıcı bir ticaret ilişkisinden kaynaklanan mali sızıntıya, dış ticaret akışı üzerinde asgari Filistin kontrolüne, satın alma vergilerinin toplanması için çalışma mekanizmasındaki tutarsızlıklara ve gümrük vergilerinin kaçırılmasına neden olmaktadır.⁷⁶

İşlevsiz Bir Ortak Ekonomik Komite

Paris Protokolü'nün 3. maddesi uyarınca kurulmuş olan Ortak Ekonomik Komite (The Joint Economic Committee-JEC) ise bir diğer tahakküm aracına işaret etmektedir. İsrail ve FY taraflarından eşit sayıda resmi uzmandan oluşan Komite, İsrail ile doğrudan ticari ilişkiler konusunda iki taraf arasındaki anlaşmazlıkları çözmeyi ve müzakereler yoluyla anlaşmada değişiklikler yapılmasını öngörmekteydi.⁷⁷ Komite, başlangıçta Filistin'in ekonomik bağımsızlığını artırmayı ve iki taraf arasında işbirliğini teşvik etmeyi amaçlıyor gibi görünse de alınan kararlar çoğunlukla İsrail'in çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir. 1990'ların sonuna kadar toplanmaya devam eden Komite, İkinci İntifadadan bu yana ise işlevsiz bir konumdadır. 1998 tarihli Wye Memorandumu'ndan sonra FY'nin birkaç talebine olumlu yanıt verilmesi dışında etkinliğini sürdürememiştir. İsrail 1990'lı yıllar boyunca söz konusu komite bağlamında yürütülen toplantılarda, FY tarafından gündeme getirilen ticari taleplere stratejik bir ekonomik işbirliği sürecinin parçası olarak yaklaşmaktan ziyade, komiteyi bu taleplere parça parça ve keyfi bir şekilde cevap verdiği bir platform olarak görmüştür. Dolayısıyla toplantıların yalnızca acil bir ihtiyaç ortaya çıktığında söz konusu olabildiği ve neredeyse tamamının da İsrail'in çıkarları doğrultusunda sonuçlandığı değerlendirilmektedir. Buna ilaveten Komite nezdinde FY'nin Ekonomi ve Ticaret (veya Maliye) Bakanlığının etkin olması gerekirken, toplantılarda gündeme getirilecek taleplerin daha ziyade Sivil İşler Bakanlığı ve onun endişeleri ve çıkarları tarafından domine edilmeye başlanması da komitenin Filistinliler açısından etkinliğini sınırlayıcı olmuştur. İsrail'in uzun süreli işgali için bir araç olarak manipüle edildiği ve FY yetkililerinin devlet kurma sürecinden ziyade işbirliği mantığına çekilmesinde rol oynadığı için Ortak Ekonomik Komite'nin Filistinlilere faydadan sağlamaktan ziyade zarar getirdiği eleştirileri yapılmaktadır.⁷⁸ Komite, 2000 yılından beri sadece 2009'da bakanlar düzeyinde bir toplantı gerçekleştirilmiş olup, bakanlar düzeyinde işlevini yitirmiştir. Bazı alt mekanizmaları günlük işleri yönetmek için devam etmekle birlikte, bunlar büyük ölçüde İsrail'in FY'ye ödenmesi gereken vergi gelirleri, İsrail tarifeleri

- 76 Mahmoud Elkhafif, Misef Misef, Mutasim Elagraa, "Palestinian fiscal revenue leakage to Israel under the Paris Protocol on Economic Relations", *UNCTAD*, 2014.2024.
- 77 Paris Protocol on Economic Relations, 1994, md. III (16); Sharif S. Elmusa ve Mahmud El-Jaafari, "Power and Trade: The Israeli-Palestinian Economic Protocol", *Journal of Palestine Studies*, no. 24 (2), 2020: 14–32.
- 78 Hiba I. Hussein-Raja Khalidi, "Fixing the Paris Protocol Twenty Years Later: Frequently Asked Questions for Diehard Reformers", *Jadaliyya*, 6 Şubat 2013.

Gazisi

Akademik
Bakış

41

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

veya yasalarındaki değişiklikler gibi konularda FY'ye bilgi vermek için uygulanan mekanizmalardır. Nitekim İsrail 2009 yılında bu komitenin yönetim sorumluluğunu, (güvenlik konuları, fon ve hesapların transferi, vergiler, eşitleme vergisi⁷⁹ ve emeklilik fonları hariç Maliye Bakanlığı'nın sorumluluğunda kalmak üzere) Bölgesel İşbirliği Bakanlığı'na devretmiştir.⁸⁰

Sonuç

Paris Protokolü, İsrail'in Filistin ekonomisi üzerindeki fiili ekonomik tahakkümünü kurumsallaştıran ve kalıcı bir denetim mekanizmasına dönüştüren bir araç olmuştur. Başlangıçta beş yıllık geçici bir düzenleme olarak tasarlanmış olmasına rağmen, kalıcı bir siyasi çözüme ulaşılamaması nedeniyle günümüze kadar yürürlükte kalmıştır. Bu durum, Filistinliler için öngörülen ekonomik kalkınmayı engellemiş ve Filistin ekonomisinin İsrail'e olan yapısal bağımlılığını derinleştirmiştir. Bu makalede, İsrail'in bu tahakkümü sürdürmek için kullandığı araçlar incelenmiştir. Bunlar arasında, Filistinlilerin dış ticaret ve gümrük gelirleri üzerindeki kontrolü, Filistin ekonomisini verimsiz hale getiren tek taraflı gümrük birliği uygulamaları, işgücü hareketliliğine getirilen kısıtlamalar ve Filistin topraklarının parçalanması bulunmaktadır. Özellikle 2007'den itibaren Gazze'ye uygulanan abluka ve 2008-9, 2012, 2014, 2021 ve 2023 yıllarındaki askerî saldırılar, bölge ekonomisinin tamamen çökmesine neden olmuş ve insani krizi derinleştirmiştir. Sonuç olarak, Paris Protokolü'nün Filistin ekonomik bağımsızlığını imkânsız hale getirdiği, aynı zamanda İsrail açısından bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasının önünde "işlevsel bir engel" olarak işlev gördüğü ve Filistin-İsrail meselesinin kalıcı bir çözümü için ekonomik eşitsizliklerin ve işgal politikalarının sona erdirilmesinin elzem olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

- AHMAD, Amal, "The Customs Union & Israel's No-State Solution", *Al-Shabaka*, 26 Kasım 2014
- AL-JAZEERA, "How Israel controls \$188m of Palestinian money every month", 23 Ocak 2024.
- ARAFEH, Nur, "Decolonising Palestinian economies", *This Week in Palestine*, 8 Şubat 2015
- ARAFEH, Nur, "Long Overdue: Alternatives to the Paris Protocol", *Al-Shabaka*, February 27 Şubat 2018
- ARAFEH, Nur, "Pacification without a Political Horizon: Why Israel's Strategy to Control the Palestinians is Failing", *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center*, 9 Aralık 2022.
- ARNON Arie - Israel Luski, Avia Spivak ve Jimmy Weinblatt, *The Palestinian Economy: Between Imposed*

79 İsrail'de istihdam edilen Filistinliler sadece temel sigorta yardımlarından yararlanma hakkına sahiptir ve bu nedenle İsrail ulusal sigorta sistemine katkıları, tam güvenceye sahip İsraili işçilerden daha düşüktür. Filistinli işgücünün ücret maliyetlerini İsraili işçilerle eşit tutmak ve Filistin topraklarından gelen daha ucuz işgücüne yönelik herhangi bir tercihi önlemek için İsrail, Filistinli işçilerin gelirlerine "eşitleme vergisi" (*the equalization levy*) getirmiştir. Dünya Bankası, 2022, <https://pubdocs.worldbank.org/en/218411660945079040/pdf/PURSE-Pillar-1-Q2-2022-Report.pdf>

80 Ministry for Regional Cooperation, 2021, https://www.gov.il/en/pages/jec_morc

İsrail'in Filistin'i Ekonomik İşgali:
Paris Protokolü'nden Bugüne

Integration and Voluntary Separation, Leiden: Brill, 1997.

ARNON, Arie – SPIVAK, Avia, "Economic Aspects of the Oslo Process", *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture*, 5 (3), 1998

AVRUPA BİRLİĞİ, "2021 Report on Israeli settlements in the occupied West Bank, including East Jerusalem", 2022

Azzam, Raghad, "İsrail'in Filistin Ekonomisi Üzerindeki Baskı Politikaları", *Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi*, 25 Aralık 2024.

B'TSELEM, "Figures on comprehensive closure days", 31 Mayıs 2021

B'TSELEM, "Reality Check: Almost Fifty Years of Occupation", Haziran 2016

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, "Building to starvation: Systematic attacks on fishing in Gaza and implications for livelihoods and protection", 29 Mayıs 2025

CHOMSKY, Noam, "Blinded by the Truth", *Al-Ahram Weekly On-Line*, Sayı: 506, 2-8 Kasım 2000.

CHOMSKY, Noam, "Gerçeğin Körleştirdiği", *Birikim*, Sayı: 140, Aralık, 2000.

CLEVELAND William L., Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East*, Boulder: Westview Press, 2009.

DÜNYA BANKASI, "Economic Monitoring Report to the Ad Hoc Liaison Committee, 10 Mayıs 2022

DÜNYA BANKASI, "Economic-Developments-in-the-Palestinian-Territories", 24 Kasım 2020

DÜNYA BANKASI, "Impacts of the Conflict in the Middle East on the Palestinian Economy", Mayıs 2024.

Dünya Bankası, "Jobs in West Bank and Gaza: Enhancing Job Opportunities for Palestinians, June 2019", 2019.

DÜNYA BANKASI, "Jobs in West Bank and Gaza: Enhancing Job Opportunities for Palestinians", Haziran 2019

DÜNYA BANKASI, "West Bank and Gaza Area C and the Future of the Palestinian Economy", 2 Ekim 2013

DÜNYA BANKASI, "West Bank and Gaza-The economic effects of restricted access to land in the West Bank", 2008

DÜNYA BANKASI, 2022, <https://pubdocs.worldbank.org/en/218411660945079040/pdf/PURSE-Pillar-1-Q2-2022-Report.pdf>

ELMUSA, Sharif S.- Mahmud EL-Jaafari, "Power and Trade: The Israeli-Palestinian Economic Protocol", *Journal of Palestine Studies*, 24 (2), 2020, ss.14-32.

EL CEZIRE, "PA's Mahmoud Abbas says Trump plan offers 'Swiss cheese' state", 11 Şubat 2020.

EL-FARRA, Majed, Malcolm Macmillen, "External constraints on manufacturing development in Israeli-occupied Gaza" *Middle Eastern Studies*, 36 (1), 2000, ss. 153–170.

FARSAKH, Leila, "An occupation that creates children willing to die. Israel: an apartheid state?", *Le Monde diplomatique* (İngilizce Baskı). 4 Kasım 2003

FARSAKH, Leila, "Palestinian Labor Flows to the Israeli Economy: A Finished Story?", *Journal of Palestine Studies*, 32 (1), 2002, ss. 13–27.

FİLİSTİN İNSAN HAKLARI MERKEZİ, <https://pchrghaza.org/en/category/closure-update-other-publications/page/22/>

FİLİSTİN MERKEZİ İSTATİSTİK BÜROSU, "The Performance of the Palestinian Economy for 2023, and Economic Forecasts for 2024", 31 Aralık 2023

FRANTZMAN, Seth J., "A Swiss-Cheese State For Palestinians Won't Work", *Middle East Forum*, 3 Şubat 2020.

GISHA: Legal Center for Freedom of Movement, "Information sheet: Dark-gray lists", 2016

GISHA: Legal Center for Freedom of Movement, "What is the 'separation policy'?", Haziran 2012

GORDON, Neve, *Israel's Occupation*, Berkeley: University of California Press, 2008.

Gaz

Akademik
Bakış

43

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

- GORDON, Neve, "From Colonization to Separation: exploring the structure of Israel's occupation", *Third World Quarterly*, 29 (1), 2007, ss. 25-44.
- HABBAS, Waleed - Ismat Quzmar, "The future of Palestinian employment in the Israeli labor market in light of economic and political realities", *Palestinian Economic Policy Research Institute (MAS)*, 2022
- HEVER, Shir, *The Political Economy of Israel's Occupation: Repression Beyond Exploitation*, London: Pluto Press, 2010.
- HUSSEINI, Hiba I. - Raja Khalidi, "Fixing the Paris Protocol Twenty Years Later: Frequently Asked Questions for Diehard Reformers", *Jadaliyya*, 6 Şubat 2013
- INJASS, Raghad Azzam - Tamat Sarmidi, Malek Marwan Injas, "The Paris protocol and the Palestinian economy: new evidence", *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, 12 (3), 2017, ss. 18-24.
- İNSAN HAKLARI İZLEME ÖRGÜTÜ, "Gaza: Israel's 'Open-Air Prison' at 15", 14 Haziran 2022.
- INTERACTIVE ENCYCLOPEDIA OF THE PALESTINE QUESTION, "Palestinian Labor in Israel: A Fluctuating Market Subject to Israel's Interests", <https://www.palquest.org/en/overallchronology?synopses=&nid=33700>
- ISRAEL MINISTRY FOR REGIONAL COOPERATION, 2021, https://www.gov.il/en/pages/jec_morc
- İSRAİL MERKEZİ İSTATİSTİK BÜROSU, 2024
- JAFARI, Mahmoud, Samir Abdullah, "East Jerusalem's Economic Cluster Report", *Palestine Economic Policy Research Institute, State of Palestine and Palestine Liberation Organization*, 2019
- KHAN, Mushtaq Husain, Inge Amundsen, George Giacaman (ed.), *State Formation in Palestine: Viability and Governance during a Social Transformation*, Routledge, London, NY, 2004.
- KISHK, Bakir Abu, "Industrial Development and Policies in the West Bank and Gaza", *The Palestinian Economy: Studies in Development Under Prolonged Occupation*, (ed.) George T. Abed, Routledge, London, NY, 1988.
- LEVIN, Jamie, "Accord to Discord: A Political Economy Approach to the Oslo Process", *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture*, 14 (3), 2007, ss.62-69.
- MİLLÎ İSTİHBARAT AKADEMİSİ, "İsrail'de Radikal Sağ", Ağustos 2024.
- MOTRO, Shari, "Lessons from the Swiss Cheese Map", *Legal Affairs*, Eylül-Ekim 2005, ss. 46-50.
- NAQIB, Fadle M. "Economic aspects of the Palestinian—Israeli conflict: the collapse of the Oslo Accord", *Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association*, 15 (4), 2003, ss. 499-512.
- OCHA, "'Lack of Permit' Demolitions and Resultant Displacement in Area C", 27 Mayıs 2008.
- OCHA, "Between the Fence and a Hard Place: The humanitarian impact of Israeli-imposed restrictions on access to land and sea in the Gaza Strip", 19 Ağustos 2010
- OCHA, "Gaza Strip: the humanitarian impact of 15 years of the blockade", 30 Haziran 2022
- OCHA, "OCHA Closure Update - occupied Palestinian territory", 22 Mayıs 2008,
- OSLO II (Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip), 1995, <https://peacemaker.un.org/israelopt-osloII95>
- OWEN Roger, Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, (çev.) Ayşe Edirne, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002.
- PACHECO, Allegro, "Çiğnenen Ahit: Oslo Anlaşmaları", Roana Carey (der.), *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek*, İstanbul: Everest, 2002, ss. 296-341.
- PAPPÉ, Ilan, *İsrail Hakkında On Mit*, (çev.) S. Erdem Türközü, Ankara: Nika Yayınevi, 2018.
- PAPPÉ, Ilan, "To end Gaza genocide, uproot the source of all violence: Zionism", *The New Arab*, 1 Ağustos 2024.

Görüş

İsrail'in Filistin'i Ekonomik İşgali:
Paris Protokolü'nden Bugüne

- PAPPÉ, Ilan, *Yeryüzünün En Büyük Hapishanesi: İşgal Altındaki Toprakların Tarihi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2023.
- PARIS PROTOCOL on Economic Relations, 29 Nisan 1994, https://unctad.org/system/files/information-document/ParisProtocol_en.pdf
- RAHMAN, Faared, "Nearly half a million jobs lost in Palestine as financing gap nears \$1.2bn", *The National*, 24 Mayıs 2024.
- RAKİPOĞLU Mehmet, Hamdullah Baycar (ed.), *Filistin Yılığ*, Kritik Yayınları, 2025.
- REUVENY, Rafael, "The Political Economy of Israeli-Palestinian Interdependence", *Policy Studies Journal*, 27 (4), 1999, ss. 643-664.
- ROSEN, Maya, Yehuda Shaul, "Highway to Annexation: Israeli Road and Transportation Infrastructure Development in West Bank", *The Israeli Centre for Public Affairs and Breaking the Silence*, Aralık 2020.
- ROY, Sara, "De-development Revisited: Palestinian Economy and Society Since Oslo", *Journal of Palestine Studies*, 28 (3), 1999, ss. 64-82.
- ROY, Sara, "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu", Roana Carey (der.), *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek*, İstanbul: Everest, 2002, ss. 141-173.
- ROY, Sara, *The Gaza Strip: The Political Economy of De-development*, Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 1995.
- SAID, Edward W., "The End of Oslo", *The Nation*, 30 Ekim 2000.
- SAID, Edward W., "The Morning After", *London Review of Books*, 15 (20), October 21 Ekim 1993.
- SAK, Güven, "The Paris Protocol is bad economics for Palestine", *Hürriyet Daily News*, 14 Eylül 2012.
- SAMHOURI, Mohammed, "Revisiting the Paris Protocol: Israeli-Palestinian Economic Relations, 1994-2014", *The Middle East Journal*, 70 (4), 2016, ss. 579-607.
- Selmi, Jalal TS - Mehmet Rakipoğlu, "İsrail-Filistin Çatışması, Karşılıklı Ekonomik Bağımlılık ve Barış Tesisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12 (5), ss. 2708-2724
- TAGHDISI-RAD, Sahar, *The Political Economy of Aid in Palestine: Relief from Conflict or Development Delayed?*, Routledge, NY, Londra, 2015.
- THE NEW ARAB, "Israel halts PA funds transfer to Norway as 'punishment' for Palestine recognition", 7 Ağustos 2024.
- ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, "Israel's apartheid against Palestinians", 2022.
- ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, "Israel's Occupation: 50 Years of Dispossession", 7 Haziran 2017.
- UNCTAD, "Palestinian External Trade Under Israeli Occupation", 1989.
- UNCTAD, "Report on UNCTAD assistance to the Palestinian people", 15 Temmuz 2008.
- UNCTAD, "Economic costs of the Israeli occupation for the Palestinian people: the Gaza Strip under closure and restrictions", 13 Ağustos 2020.
- UNCTAD, "Palestinian fiscal revenue leakage to Israel under the Paris Protocol on Economic Relations", 2014.
- UNCTAD, "The Economic Costs of the Israeli Occupation for the Palestinian People: The cost of restrictions in Area C viewed from above", 13 Aralık 2022.
- UNESCWA, "Countering economic dependence and de-development in the occupied Palestinian territory", Ekim 2022.
- UNSCO, "Impact on the Palestinian economy of confrontations, mobility restrictions, and border closures, 1 Oct 2000 - 31 Jan 2001", January 31 Ocak 2001.
- YAMAK, Tahsin, "Filistin/İsrail Meselesinde Açmazlardan Çıkış için Bir Yol: Ekonomi Politik Perspektif", *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 7, Haziran 2020, ss. 25-48.

Gaz

Akademik
Bakış

45

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

Extended Abstract

The Israeli-Palestinian conflict is often examined from political and military perspectives; however, its economic aspect remains less explored. This study fills that gap by analyzing how Israel maintains economic control over the occupied Palestinian territories, especially through the implementation and institutionalization of the 1994 Paris Protocol. Initially introduced as a temporary economic arrangement during the Oslo Accords, the Protocol has effectively become a long-term tool of dominance, reinforcing the Palestinian economy's dependence on Israel. The paper begins by outlining the historical development of Israeli economic policies in the occupied areas from 1967 onward, culminating in the Oslo Process. It shows how the transition from open occupation to a more covert form of economic subjugation occurs through legal and institutional means. Instruments like customs control, labor permit regimes, revenue management, and the dysfunction of the Joint Economic Committee have deepened Israel's influence over key aspects of the Palestinian economy. A central concept in the analysis is "de-development," as described by Sara Roy. This refers to a deliberate process where economic structures are intentionally dismantled, preventing sustainable growth and making the economy dependent. The Protocol institutionalizes this de-development by restricting Palestinian trade, limiting access to resources, and fragmenting economic areas, especially between Gaza, the West Bank, and East Jerusalem. Additionally, Israel's monopoly over border control allows it to enforce or ignore Protocol provisions selectively, leading to uneven trade relations and revenue loss. Palestinian labor mobility is also weaponized; while Palestinian workers are vital to certain Israeli sectors, their access is limited and governed by obscure security policies. Israel's unilateral suspension of revenue transfers during political crises highlights the financial vulnerability created by the Protocol's terms. The final section emphasizes that the Paris Protocol has not only failed to foster Palestinian economic independence but has actively obstructed efforts to build a state. This economic occupation has worsened since October 7, 2023, as Israel's blockade and military operations in Gaza have reached unprecedented levels, further damaging already fragile economic and humanitarian conditions. The article concludes that any meaningful solution to the Israeli-Palestinian conflict must address these economic disparities. Dismantling or significantly reforming the Paris Protocol, along with ending occupation policies, is essential for establishing genuine Palestinian economic sovereignty and a viable path toward statehood.

Gaz

Akademik
Bakış

46

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025